

EÖRY ÁRON

Önfoglalkoztató politikatörténeti kutató

Aetas 38. évf. 2023. 3. szám, 184–187.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2023.3.184-187

www.aetas.hu

Vörös napfelkelte az Alpokalján – további színeképelemzésre várva

Forradalmak sodrában II. Visszaélések és atrocitások Sopronban és Sopron Vármegye területén a Tanácsköztársaság idején. Összeállította, bevezette, jegyezte: Suslik Ádám. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2020. 155 oldal

A Sopron vármegyei 1919-es tanácsuralom levéltári forrásairól a jubileumi évben folytatódó dokumentumkiadás¹ 2020-ban kapott nyomdai formát. A tartalomkivonatoló kopfokkal ellátott iratközlést, a direktórium ügybeosztásáról is beszámoló függelék, valamint a fotókópiás mellékletre ki nem terjedő névmutatót a szerkesztett kötetet jegyző Suslik Ádám szerkesztő gazdag, de a kötetben olvashatóktól különböző forrásbázisú tanulmánya vezeti be. (7–28. old.) Ez utóbbi kissé fésületlen magyarságát, az egykorú betűzések korjelölő értékét a forrasszövegekben figyelmen kívül hagyó helyesírási modernizálást (lásd például a borítóra került kézi zsinórirásos ítéletszöveg esetét, vö. 60. sk. oldalak), valamint az olvasószerkesztői munka szembetűnő hiányát leszámítva egy tartalmában kiadós, továbbgondolásra indító kötetet foghat kezébe az érdeklődő.

„Visszaélések”, „atrocitások” – igazítana el az alcím, bár aránytévésztésig lágy kifeje-

zéseknek tetszenek ezek olyan időkre vonatkozóan, amelyekben a hatalom intézői kezdetől nem kevesebbet, mint *történelmet* akartak írni – szinte „bemelegítés nélkül”. A társadalmi realitást nyíltan tagadó, egy elképzelt „új magyar és emberi” jövő vízióját sem lehetetlennek, sem utópiának nem látó messianizmus forradalmárai a „szocializmus” szervezési és működési alapjait kívánták lerakni. Az egyesült párt vezeterei nem hívták rendszerüket „kommunistának”, hiszen az a meg sem közelített végcélra mutatott volna a marxi tantételek alapján, melyeket nagyjára ismertek, de ekkorra gyakorlati használatra részben felhígítottak és vulgarizáltak. Ennek ellenére a fogalom feltöltődését és konjunktúráját jelzi, hogy az illetékes népbiztosság alkoholelleses agitációs plakátján – az eszme tudói számára kiáltó elvi önellentmondást hordozó – „kommunista államrendről” is olvasni *aktualitást jelölő kategóriaként*. (142. old.)

A közvetlen utókor szóhasználatában az egészen kifejező „tanácsrendszer” vagy „szovjet kormány” időszaka mellett a 133 napra már kezdett ráégni a „kihirdetett” vagy „kitört” „kommunizmus”-ként való aposztrofálás. Arra, hogy ennek mechanikus átvétele problematikus, a történettudomány mintha mindmáig elfelejtene reflektálni, pedig a bolsevik típusú hatalomgyakorlás hazai

¹ Az első kötetet lásd: *Forradalmak sodrában. A Tanácsköztársaság Sopronban és Sopron vármegyében a kortársak szemével (1920–1921)*. Összeáll., bev., jegyz.: Dominkovits

Péter – Németh Ildikó. Sopron, 2014. (a továbbiakban: *Forradalmak sodrában I.*)

kísérletére számos semlegesebb – és főleg pontosabb – terminus áll rendelkezésre.

Mindenesetre az erős hadtörténeti vé-nájú szerző nagy tárgysűrűségű, plasztikus korabeli naplójegyzeteket is beszéltető bevezetője helyenként bizony megkívánja olvasójától az otthonosságot a tágabb okozati és kronológiai összefüggésekben. Az értő szemmel olvasni vágyóknak ezért – e pillanatban még mindig – Hajdu Tibor 1969-es alapművével² és a vonatkozó helytörténeti munkák helyi uralmi struktúrákra, regionális politikai hagyományokra kitérő társadalomrajzai-val kell kezdeniük.

Az egyik elbeszélendő történet azé a hazai németiség, illetve német tudatú magyarságé, mely jelentős létszámban élt munkásként a vármegyében, s erős szociáldemokrata érdekképviselői hagyományokkal rendelkezett. Szerveződéseik csak üdvözölhetők, amikor a megyei közigazgatásban 1918 októbere után fontos szerep jutott a nemzet(iség)i önrendelkezési jog elismerésének és biztosításának. Később a tanácsállam egyesült pártjának létesült német tagozata is, soproni és Sopron környéki gyűlésein mindig akadt német szónok. A kormányzótanács a nyugat-magyarországi németiség főbb településeinek a szerveződő német autonóm területbe való bekapcsolódást ajánlotta. Négy járásból a vármegye településeinek 40%-a kérte, hogy a felsőbb hatóságok velük német nyelven érintkezzenek. (127–129. old.) A szóban forgó településterület összefogó német kerületi tanács (*Gaurat*) közigazgatási önállóságra vonatkozó aspirációit azonban a megyei tanácsszervek mégsem engedték érvényesülni. (24. old.) A *Gaurat* Kun Béla által meglátogatott nyitóülésén Kalmár Henrik nemzetiségi népbiztos vezetésével ugyan nem utoljára születik deklaráció a Tanácsköztársasághoz való ragaszkodásról, s a német lakosság alapjogai a

júniusi írott alkotmányban is megerősítettek, később mégis jelentékeny volt – igaz, nemcsak a németiséget buzdítva – az Ausztriához csatoltatás érdekében folytatott szeparatista agitáció.

A megye mindvégig ingatag és rossz lakossági közérzetét a hatalom birtokosai is érzékelték. A gyülekezeti hitvyakorlást korlátozó antiklerikális intézkedések bejelentései komolyabb és szélesebb körre kiható nyugtalanságot idéztek elő, amit nemsokára rendeleti szinten, de az alkalmazás gyakorlatában is enyhítések és kompromisszumok igyekeztek oldani.³ A vagyontulajdonosok féltő módos gazdák tömeghangulat-formáló agitációja mindenesetre könnyen táptalajra lelhetett a falvakban és azokon túl is a hitoktatás féltése, a nagybirtokok szocializálásával kielégítetlenül maradt kisgazda vágyak, az élelemhiány, a „fehérpénz” erőltetése, majd a céltalan háborúviselés nyomán. Pedig egy a legfontosabb társadalmi háttérként számon tartott dolgozói rétegek életkörülményein sürgősen javítani kívánó szociális intézkedéssorozat részeként – a közvetlen utókor pénzügyi korifeusainak forrásnyelvét idézve – „a munkások bére egész aránytalanul felemeltetett”, a mezőgazdaságban is már igen hamar „megengedhetetlenül” magas napszámokat kezdtek fizetni. Ily módon „a személyi kiadások” minden vonalon rendkívül megemelkedtek.⁴ Másfelől megfigyelhetjük, hogy a „szegényebb néprétegek” hátrányára az „antikorszakos” osztálypolitika más területeken nem érvényesült (19. old.), sőt még az is megesett, hogy egy „szocialista” vált statáriális kivégzés áldozatává. (107. old.)

A vármegye területén – a félreállított polgári bíróságok helyett – felállított egyetlen (a horvát községekre is tekintve háromnyelvű) forradalmi törvényszék ténykedésébe is részletes betekintést enged a forráskötet.

² Hajdu: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*, i. m.

³ Lásd például az úrnapi körmenet lebonyolítását szavatoló városvezetés eljárását. *Forradalmak sodrában*, I. 123.

⁴ *Forradalmak sodrában*, I. 74., 59., 77.

Nagy értékkel bír a soproni törvényszéki és ügyészségi irattárak pusztulása után maradt töredékekből nyújtott válogatás.

A főleg 1919 végétől kezdődő megtorló perek ítéletszövegeiből óvatos becsléssel következtetni lehet az elítéltetési tárgytipusok megoszlására. A szakirodalomból ismert országos arányokhoz viszonyítva helyi sajátoságként érzékelhető a tetten ért csempésztevékenység (és a vele párhuzamos engedély nélküli határátlépés), ahogy a „kékpénzt” favorizáló pénzforgalmi műveletek és „jogtalan” fegyverbirtoklás kiugróan magas száma is. Ezenkívül a „laikus bírák” döntései nyomán a helyben folyton újraszabályozott szeszfogyasztási korlátozások elleni vétség is a leggyakoribb – bár legenyhébben büntetett – cselekmények közé tartozott Sopron vármegyéjében, de a közbüntényes ügyek szintén szép számmal sorakoztak.

Az is nyomon követhető, ahogy az ellenforradalom hirtelenjében nem tudott – talán nem is akart – mit kezdeni a társadalomátalakító tartalmában kétségkívül forradalmi helyzet rendkívüli körülményeivel. Ezért – a Friedrich-kormány rendelete értelmében – a Tanácsköztársaság fenntartásában részt vett intézményi szereplőket és működésmódokat illegitimnek minősítette és *en bloc* kriminalizálta. Mivel a tanács hatalmat egy kalandor csoport államot foglyul ejtő kárhözátos expedíciójának tekintették, funkcionáriusaitól minden közhivatalnoki minőséget megtagadtak, és az exponáltan „vörös” tisztviselőket „törvényen kívüli” szereplőnek nyilvánították, akik hivatali tetteikért is magánemberként felelősek. Ezek a tettek pedig gyakorta – államügyészi megfogalmazásban – „kommunisztikus bűncselekményeknek”⁵ számítottak, melyeket a vádhatóság rendre a régi-új polgári állami büntetőködex megfelelő büntetendő tényállásaira igyekezett „lefordítani”.

A végrehajtott halálos ítéletek esetei természetesen a „halálos kimenetelű bűncselekmények” közé soroltattak be. A forra-

dalmi törvényszékben ítélkező bírák eszerint legalábbis „ölésre irányuló felbujtást” követtek el, azaz „előidézői, eszmei szerzői” voltak a kivégzéseknek. Amikor fegyházbüntetéseket osztottak ki, azzal valójában „személyes szabadság megsértésének” halmozott elkövetőivé váltak. Pénzbüntetés, vagyonelkobzás kirovásával „zsarolást” követtek el, amennyiben – a későbbi ítélkezők szerint – „vagyoni haszonszerzési” cél munkált bennük, amikor az óhatatlanul félelemkeltő törvényszéki fellépéssel „törvényesnek feltüntetett hatóság hivatalos rendeleteinek ürügye alatt kényszerítették a sértetteket a vagyonelkobzás tűrésére, illetve a pénzbüntetések lefizetésére”, majd az így befolyt értékeket ugyan nem maguk tartották meg, de azokat a „diktatúra” „proletárok” között osztotta szét. Megtévesztő látszattal gyakoroltak tehát nyomást az elítélteikre, hatósági jogkör „színlelésével vagy bitorlásával”. (52–53., 64. old.) Mintha az egész tanács hatalmi bürokrácia csak ördögi agyafúrtsággal megrendezett színjátékot adott volna elő...

Kétségkívül voltak a hatalmi helyzetükkel visszaélve önhasznukra eljárók (akiknek cselekményét ugyanakkor a bírói indoklások gyakorta egybemosták az állampárt és a Tanácsköztársaság javára való szerzéssel [83. old.]), azonban a „visszaélések visszaszorítására” születtek önkorrekciós intézkedések is, melyek hatásköri túlterjeszkedések, hatósági „visszásságok” (csalások, rendeletalkalmazási túlkapások, tilalmas rekvirálások) felülvizsgálatával azok reparációját rendelték el, nemegyszer elégtételt szolgáltatva a kárvalottaknak. (14., 18., 22. old.) Mi több, hatósági megvesztegetést is sújtottak elmarasztaló ítélettel. (43., 45. old.)

Az ellenforradalmi perek vádindítványában túlzások, rosszhiszemű tényállási minősítések is előfordultak, ami az azokat visszavető, alaptalanságukat levezető bírói differenciálásból válik világossá, mely okfejtések realisabb alapokra helyezték az ügyészi

⁵ *Forradalmak sodrában*, I. 113.

állításokat vagy az elfogult tanúktól származó mondvascinált ráfogásokat.

Igen informatív 1919. augusztus 4-i jelentés olvasható továbbá a diktatúrát megelőző bűnügyek átértékelésére még április végén kiküldött „likvidáló bizottság” működéséről. A Sopronban „Régi Bűnügyek Átvizsgáló Tanácsa” néven működő testület „az előbbi rend alatt volt gazdaságilag gyengébbek védelmének elve” alapján (101. old.) kétharmad körüli arányban hozott megszüntető határozatot folyamatban levő bűnvádi eljárásokban, illetőleg rendelte el kiszabott büntetések további „mellőzését”. Az ügyiratok „diskurzuselemzésével” és foglyok meghallgatásával dolgozó testület működésének kedvezményezettjei „az urak, a kapitalisták ellen bűnöző” egyének voltak, akiknek deviáns magatartását a revizorok a társadalmi rendben rejlő „exogén okokra” látták visszavezethetőnek – mérlegelésükben „minde nélkülött saját forradalmi jogérzékük”⁶ által vezetve. Mindamellettt fogházak letartóztatottjait nemegyszer egyértelműen a magyarországi vöröshadseregbe belépés fejében engedték el. A bizottság szabadlábra helyező határozatait utóbb azután „többrendbeli fogolyszöktetés büntettként” értékelte az új kurzus igazságszolgáltatása.⁷

Egy korabeli plakát a „Sopron vármegyei vértanúk lelki üdvéért” mondandó 1919. szeptember 7-i gyászmisére hívott, melyet „a minden boszuvágytól megtisztult, az Isten végezésén való megnyugvásban megdicsőült igaz fájdalom méltó kifejezésének” szántak. (140. old.). Az igen példamutató felhívás ellenére a kommün több vezetőjére alighanem az őket kísérő feldbachi különítmény önhatalmú „büntető-igazságszolgáltatásának” keze sújtott le. Első helyen említhető Bors László, a soproni direktorium sajtó- és propagandaügyi biztosa és a forradalmi tör-

vényszék egyik vádbiztosa, aki helyben a KMP egyik pionírja, alapítója, szervezője volt. Egy Móra Ferenc és Juhász Gyula által is méltatott forrongó fiatal költő és hírlapíró, aki osztálykülönbségeket megszüntető „szocialista köztársaságot” akart, május elsejei – utolsó – költeménye szerint akár saját vére „drága, tisztító fürdővé” válása árán. Annál különösebb, hogy egy egykorú forráspár (117. sk.) szerint tisztázatlan gyanúsítás nyomán – egy kissé túlráztolt beszámoló cikke miatt – július elején a vörösörök rövid időre őrizetbe vették. Hasonlóképp „utolsó csepp véréig” hirdetett harcot a rezsím védelmében az álmodozónak és tehetséges zongoristának ismert Entzbruder Dezső tanító, aki vármegyei katonai biztosi szerepét megelőzően volt a fegyveres karhatalmi erőt jelentő soproni vasútbiztosító őrség szervezője-irányítója, mely később a Cserny-csoport(ok) egyik vicinális – és simulékonyabb – megfelelőjeként jellemezhető. A két huszonéves fiatalember Kellner Sándor teljhatalmú biztossal a soproni kommün afféle triumvirátusát alkotta a munkásmozgalomtörténeti kánon szerint. Másokkal együtt ők hárman is a város környéki országút mentén lelték halálukat, amikor a jelentések szerint „szökési kísérleteik” nyomán az őket (fogházból fegyintézetbe) kísérő katonai őrség kényszerítve volt a fegyverét használni.⁸

A történeteket életszerűsítő forráskritika értelmezési alternatívái mellett ugyanakkor az is *személyiség, életkörülmények* és *korhangulat* erejét ütköztető, feltáró magyarázatért kiált, hogyan vált poétából és muzsikusból a „proletárállam” engesztelhetetlen és mások életét sem sajnáló működtetője. Vagy éppen az, hogy a rezsím helyi exponensei, operatív közegei körében miért találni annyi hadviselt – sőt kitudtetéses – közkatonát és többgyermekes családapát.

⁶ Hajdu: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*, 134.

⁷ Vö. *Forradalmak sodrában*, I. 108., 106.

⁸ *Forradalmak sodrában*, I. 48., 113.